

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2026 CİLT/VOL: 10 SAYI/ISSUE: 1

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

**MAX WEBER VE PETER BERGER'İN SEKÜLERLEŞME
ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: KENTSEL
ETKİLER VE SOSYOLOJİK ANALİZ***

MAX WEBER AND PETER BERGER'S COMPARATIVE ANALYSIS
OF SECULARIZATION: URBAN EFFECTS AND SOCIOLOGICAL
ANALYSIS

Makalenin
Gönderim Tarihi:
30/01/2026

Makalenin
Kabul Tarihi:
22/03/2026

Aslıhan ÇİÇEK
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü,
Kamu Yönetimi
e-posta: aslihan.cicek8822@gop.edu.tr
Orcid: 0000-0003-0509-0335

Yavuz ACUNGİL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi,
e-posta: yavuz.acungil@gop.edu.tr
Orcid: 0000-0003-0794-0225

DOI: 10.59274/enderun.1878297

ÖZET

Bu çalışma, klasik ve çağdaş din sosyolojisinin iki temel figürü olan Weber ve Berger'in sekülerleşme teorilerini, kentsel mekânın dönüştürücü etkileri bağlamında karşılaştırmalı bir analize tabi tutmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Weber'in makro-yapısal rasyonalizasyon tezi ile Berger'in mikro-fenomenolojik çoğulculuk analizinin, modern kentsel yaşamdaki dinsel dönüşümü açıklamada sunduğu imkanları ve aralarındaki kuramsal ayrışma noktalarını belirlemektir. Çalışmada yöntem olarak nitel literatür taraması ve kuramsal karşılaştırma tercih edilmiştir. Weberci perspektiften sekülerleşme, rasyonalizasyonun bir sonucu olan "dünyanın büyüünün bozulması" ve bürokratik bir "demir kafes" inşası olarak ele alınırken, Bergerci perspektifte süreç, dinsel "inandırıcılık yapılarının" sarsılması, "kutsal şemsiye"nin parçalanması ve dinin bir "tercih" nesnesine dönüştüğü çoğulculuk krizi

* Bu çalışma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı bünyesinde yürütülen doktora tezinin bir bölümünden türetilmiş ve geliştirilmiştir.

üzerinden analiz edilmektedir. Karşılaştırmalı analiz sonucunda, kentsel mekânın Weber için rasyonel-yasal otoritenin mutlak kalesi, Berger için ise inançların rekabet ettiği çoğulcu bir anlam pazarı olduğu saptanmıştır. Çalışmanın ulaştığı temel sonuç, sekülerleşmenin doğrusal bir gerileme süreci değil, kentsel rasyonalite ile dinsel anlam inşası arasında sürekli yeniden üretilen diyalektik bir dönüşüm olduğudur. Makale, elde edilen teorik bulgular ışığında, modern kent planlamasında teknik rasyonalite ile bireyin ontolojik anlam ihtiyacı arasındaki dengein kurulmasına yönelik politika önerileriyle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sekülerleşme, Max Weber, Peter Berger, Rasyonalizasyon, Kentleşme, Kutsal Şemsiye.

ABSTRACT

This study conducts a comparative analysis of the secularization theories of Weber and Berger, two fundamental figures of classical and contemporary sociology of religion, within the context of the transformative effects of urban space. The primary objective of the article is to identify the opportunities provided by Weber's macro-structural rationalization thesis and Berger's micro-phenomenological pluralism analysis in explaining religious transformation in modern urban life, as well as the theoretical points of divergence between them. Qualitative literature review and theoretical comparison were preferred as the methods in the study. From a Weberian perspective, secularization is treated as the "disenchantment of the world" resulting from rationalization and the construction of a bureaucratic "iron cage" while in the Bergerian perspective, the process is analyzed through the shaking of religious "plausibility structures," the shattering of the "sacred canopy," and the crisis of pluralism where religion transforms into an object of "choice." As a result of the comparative analysis, it has been determined that urban space is an absolute fortress of rational-legal authority for Weber, whereas for Berger, it is a pluralistic market of meaning where beliefs compete. The main conclusion reached by the study is that secularization is not a linear process of decline, but a dialectical transformation continuously reproduced between urban rationality and religious meaning construction. In light of the theoretical findings obtained, the article concludes with policy recommendations aimed at establishing a balance between technical rationality and the individual's ontological need for meaning in modern urban planning.

Keywords: Secularization, Max Weber, Peter Berger, Rationalization, Urbanization, Sacred Canopy.

1. Giriş

Modern sosyal bilimlerin en kadim ve üzerinde en çok tartışılan meselelerinden biri olan sekülerleşme, geleneksel toplum yapısından modern endüstriyel topluma geçiş sürecinde dinin toplumsal, kurumsal ve bireysel düzeydeki prestij kaybını veya dönüşümünü ifade etmektedir. On dokuzuncu yüzyılda pozitivizm dalgasıyla şekillenen erken dönem sosyolojik kuramlar, dinin modernleşme karşısında nihai bir yok oluşa sürükleneceğini varsaysa da yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu doğrusal ilerleme anlayışı yerini daha sofistike ve çok katmanlı analizlere bırakmıştır. Bu bağlamda, klasik sosyolojinin kurucu isimlerinden Weber ve çağdaş din sosyolojisinin en önemli figürlerinden biri olan Berger, sekülerleşme tartışmalarının iki

temel kutbunu temsil etmektedir. Weber'in "dünyanın büyüünün bozulması" (Entzauberung der Welt) kavramı ile temellendirdiği rasyonalizasyon süreci (Lehmann, 2008: 74), sekülerleşmenin yapısal ve tarihsel kökenlerini anlamak için vazgeçilmez bir zemin sunarken, Berger'in fenomenolojik bir yaklaşımla ele aldığı "kutsal şemsiye"nin (sacred canopy) parçalanması ve "çoğulculuk" vurgusu, sürecin öznelerarası ve bilişsel boyutlarını aydınlatmaktadır (Berger, 2011: 226; Weber, 2012: 84). Özellikle kentsel mekânın bu dönüşümdeki katalizör rolü, her iki düşünürün kuramsal çerçevesinde de zımni veya açık bir biçimde yer bulmakta, sekülerleşmenin sadece bir inanç kaybı değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi değişikliği olduğunu ortaya koymaktadır.

Sekülerleşme literatüründe Weber ve Berger'in yaklaşımları genellikle birbirinin devamı veya birbirini tamamlayan unsurlar olarak görülse de her iki düşünürün ontolojik ve epistemolojik hareket noktaları arasında derin farklılıklar bulunmaktadır. Weber için sekülerleşme, Protestan ahlakının paradoksal bir sonucu olarak ortaya çıkan rasyonel kapitalizmin ve bürokratikleşmenin kaçınılmaz bir yan ürünüdür (Weber, 1997: 41). Bu süreçte din, kamusal alandan ve rasyonel hesaplanabilirlik ilkelerinden dışlanarak özel alana veya irrasyonel duygulanımlar dünyasına itilmektedir. Öte yandan Berger, sekülerleşmeyi dinin nesnel geçerliliğini yitirmesi ve inancın bir tercih meselesine dönüşmesi olarak tanımlayarak, modernite ile sekülerleşme arasındaki ilişkiyi çoğulculuk kavramı üzerinden yeniden kurmaktadır (Berger, 2011: 237). Berger'e göre (Berger & Luckmann, 2015: 55) şehirleşme, farklı inanç ve dünya görüşlerinin bir arada bulunduğu bir heterojenlik alanı olarak, bireyin dini gerçeklik üzerindeki kesinlik duygusunu sarsmakta ve dini kurumlara yönelik tekeli yapıyı ortadan kaldırmaktadır. Bu noktada çalışmanın temel sorunsalı, Weber'in tarihsel-yapısal rasyonalizasyon tezi ile Berger'in fenomenolojik-çoğulculuk vurgusunun, modern kentsel yaşamın sekülerleşme pratiklerini açıklamada ne ölçüde örtüştüğü ve hangi noktalarda temelden ayrıştığıdır.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, "Weber'in rasyonalizasyon odaklı sekülerleşme yaklaşımı ile Berger'in çoğulculuk ve öznel gerçeklik odaklı sekülerleşme yaklaşımı arasındaki kuramsal farklar ve benzerlikler, modern kentsel sosyolojik dönüşümü anlamada nasıl bir analiz imkânı sunmaktadır?" şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya bağlı olarak geliştirilen temel hipotez ise Weber ve Berger'in sekülerleşme yaklaşımları arasında, özellikle sürecin dinamiği ve kentsel mekânın birey üzerindeki etkisi bağlamında yapısal bir fark olduğudur. Weber (1997) sekülerleşmeyi rasyonel bir demistifikasyon (gizemli durumun ortadan kalkması) ve bürokratik bir kafes olarak görürken Berger süreci bilişsel bir kriz ve tercihler evreni olarak nitelendirmektedir. Bu hipotez, sekülerleşmenin sadece dinden uzaklaşma değil, dinin anlam dünyasındaki yerinin kentsel dinamiklerce nasıl yeniden tanımlandığına dair eleştirel bir perspektif geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Literatür incelendiğinde, Weber ve Berger üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla din sosyolojisinin genel ilkeleri çerçevesinde kaldığı, her iki

düşünürün kuramsal mirasının kent sosyolojisi ve mekânsal etkiler perspektifinden karşılaştırmalı bir biçimde yeterince irdelenmediği görülmektedir. Bu bağlamda kent, Weberci anlamda rasyonel organizasyonun zirve noktası iken, Bergerci anlamda çoğulculuğun ve bilişsel bulaşmanın odak noktası kabul edilerek bu çalışma, iki dev kuramcıyı kentsel etkiler ekseninde karşılaştırarak, literatürdeki bu teorik boşluğu doldurmayı ve kentsel planlama ile sosyal politika süreçlerinde sekülerleşmenin sosyolojik yansımalarına dair yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın yapısı yedi ana bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden ikinci başlıkta, sekülerleşme teorilerinin kavramsal çerçevesi genel hatlarıyla çizilmiştir. Üçüncü başlıkta Max Weber'in rasyonalizasyon, bürokrasi ve dünyanın büyüünün bozulması eksenindeki sekülerleşme yaklaşımı ele alınmıştır. Dördüncü başlıkta, Peter Berger'in fenomenolojik sosyolojisi, kutsal şemsiye kavramı ve çoğulculuk tezi üzerinden sekülerleşmeyi analiz edilmiştir. Beşinci başlıkta, her iki düşünürün yaklaşımları arasındaki metodolojik ve teorik ayrışma ile benzeşme noktaları, kentsel mekânın etkisi vurgulanarak mukayese edilmiştir. Altıncı başlıkta, elde edilen bulgular üzerinden araştırma sorusu yanıtlamış, hipotez test edilecek ve kentsel politika önerileri sunulmuştur. Son etapta ise çalışmada kullanılan kaynakların sistematik bir listesi yer almıştır.

Bu çalışma, sekülerleşme olgusunu statik bir veri olarak değil, kentsel dinamiklerle sürekli etkileşim halinde olan akışkan bir toplumsal süreç olarak tanımlama iddiasındadır. Kentsel alan, Weber'in (2010: 26) perspektifinden bakıldığında geleneksel topluluk bağlarının çözüldüğü ve yerini amaç-yönelimli rasyonel eyleme bıraktığı bir mekandır. Bu mekânda din, artık toplumu bütünleştiren aşkın bir otorite olmaktan çıkıp, rasyonel hukukun ve pazar ekonomisinin sınırları dışına itilmektedir. Berger için ise kent, bireyin evsizleştiği ve kendi anlam dünyasını inşa etmek için alternatif inanç sistemleri arasından seçim yapmak zorunda kaldığı bir pazar yeridir (Berger, 2011: 38-39). Bu iki perspektifin karşılaştırılması, günümüz kentlerindeki dindarlık ve sekülerlik gerilimini anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Çalışma, bu kuramsal zemini tahkim ederek, modern toplumun dinsel dönüşümünü sosyolojik bir nesnellikle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve: Sekülerleşme Teorileri

Sekülerleşme kavramı, modernleşme kuramlarının merkezinde yer alan ve toplumsal değişimin yönünü tayin eden en karmaşık fenomenlerden biridir. Kavramın etimolojik kökeni Latince *saeculum* (çağ, dünya) kelimesine dayanmakla birlikte, sosyolojik bir kategori olarak kullanımı on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren kurumsallaşmıştır. Klasik sekülerleşme paradigması, dinsel düşünce, pratik ve kurumların toplumsal öneminin azalmasını rasyonalite, bilimsel ilerleme ve endüstrileşme ile doğrudan

ilişkilendirilmektedir (Taylor, 2019). Ancak çağdaş literatürde sekülerleşme, tek boyutlu bir gerileme sürecinden ziyade dinin kamusal alandan çekilerek özel alana hapsolması veya toplumsal kurumların dinsel otoriteden özerkleşmesi olarak tanımlanan yapısal farklılaşma süreciyle açıklanmaktadır (Casanova, 1994: 19). Bu farklılaşma, kentsel mekânın heterojen yapısında dinin artık her şeyi kuşatan bir kozmoloji olmaktan çıkıp, diğer alt sistemlerle (ekonomi, hukuk, siyaset) rekabet eden bir alt sistem haline gelmesine neden olmaktadır.

Sekülerleşme teorilerini analiz ederken, sürecin üç farklı düzeyde işlediğini vurgulayan Dobbelaere'in (2000: 22) kavramsallaştırması önem arz etmektedir. Makro düzeyde sekülerleşme, toplumsal kurumların dinsel normlardan bağımsızlaşmasını; meso düzeyde dini organizasyonların kendi içindeki dünyevileşme eğilimlerini; mikro düzeyde ise bireysel inanç ve ibadet pratiklerindeki düşüşü ifade etmektedir. Modern kent, bu üç düzeyin kesişim noktasını oluşturmaktadır. Kentleşme süreci, geleneksel cemaat yapısının (Gemeinschaft) çözülerek yerini rasyonel ve sözleşmeye dayalı cemiyet yapısına (Gesellschaft) bırakmasıyla, dinsel otoritenin toplumsal denetim mekanizmalarını zayıflatmıştır (Tönnies, 1957: 8). Bu durum, sekülerleşmeyi sadece bir fikirler çatışması değil, aynı zamanda kentsel yaşamın getirdiği bir zorunluluk ve mekânsal bir dönüşüm haline getirmiştir. Casanova (1994: 19), seküler alanın dinsel tahakkümden arınarak özerkleşmesi sürecinde toplumsal modernleşmenin tayin edici rolüne dikkat çekmektedir. Bu çerçevede bireylerin doğaüstü fenomenlere duyduğu ilginin, modern bir hayat pratiği benimsenmesiyle ters yönlü bir seyir izlediği kabul edilmektedir. Esasen modernleşme; kırsal yapıdan kentsel dokuya geçişi, endüstriyel dönüşümü, bilimsel paradigmanın yükselişini ve geleneksel-kapalı toplulukların heterojen kültürlere açılmasını kapsayan geniş bir spektrumı temsil eder. Bu süreç aynı zamanda demokratik değerlerin içselleştirilmesi, bireyciliğin kurumsallaşması ve toplumsal mekanizmaların rasyonel temellere oturtulmasıyla doğrudan ilişkilidir (Bruce, 1999: 266). Nihayetinde sekülerleşme, kurumsal dinin ve dinsel otoritelerin toplumsal alt-sistemler üzerindeki belirleyici gücünü yitirmesi şeklinde kavramsallaştırılabilir. Bu durum, din ile seküler alanlar arasında işlevsel bir farklılaşmanın meydana geldiğini teyit etmektedir (Clarke, 2012: 12).

Sekülerleşme fenomenini yalnızca dinsel hareketlerin kendi iç dinamiklerine indirgemek, bu çok boyutlu dönüşümün sosyolojik zeminini

ihmal etme riskini doğurabilecektir. Aksine sekülerleşme, insanın dünyayı anlamlandırma biçimlerini dini referanslar üzerinden yeniden inşa ettiği; ancak bu insanın siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarla eşzamanlı bir etkileşim içinde şekillendiği kapsayıcı bir süreçtir. Bireyin duygusal dünyasını yansıtacağı alternatif mecraların doğuşu, beklenti sınırlarının genişlemesi ve eskiden dini kurumlarca belirlenen normatif düzenin dönüşmesi, bu olgunun dinsel sahanın çok ötesine geçtiğini kanıtlamaktadır. Zira toplumsal organizasyonun, statü dağılımının ve ekonomik refahın ilahi bir takdirden ziyade araçsal akıl ve kolektif kararlar yoluyla inşa edilebileceğine dair kanaatin pekişmesi, doğaüstü müdahalelere duyulan ihtiyacı kademeli olarak zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, hem mevcut kadere rıza göstermeyi öğütleyen geleneksel doktrinler hem de ilahi bir müdahaleyle yeni bir düzen kurulacağını varsayan eskatolojik beklentiler, toplumsal karşılığını her geçen gün daha fazla yitiren yönelimler haline gelmektedir (Wilson, 1966: 41). Sekülerleşme eğilimi her ne kadar Batı merkezli bir perspektifle tanımlanmış olsa da bu sürecin tezahürleri ve hızı küresel ölçekte ciddi farklılıklar sergilemektedir. Bazı coğrafyalarda bu dönüşüm dini pratiklerde ve inanç düzeyinde radikal bir aşınmaya yol açarken; diğer bölgelerde din, biçim değiştirerek de olsa kamusal alanı ve bireysel tercihleri yönlendirmede stratejik bir aktör olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

3. Weber’in Sekülerleşme Yaklaşımı: Rasyonalizasyon, Bürokratikleşme ve Dünyanın Büyüsünün Bozulması

Weber’in sosyolojik sisteminde sekülerleşme, münferit bir inanç kaybı veya kurumsal bir gerileme olgusundan ziyade Batı uygarlığının iliklerine işlemiş olan kapsamlı ve çok boyutlu bir rasyonalizasyon sürecinin kaçınılmaz bir tarihsel tezahürüdür. Weber için sekülerleşme dünyanın dinsel, gizemli ve karizmatik açıklama biçimlerinden arındırılması, yani “dünyanın büyüsünün bozulması” süreciyle karakterize edilmektedir. Bu süreç sadece teolojik bir dönüşümü değil; hukukun, ekonominin, siyasetin ve özellikle kentsel mekânın dinsel otoriteden bağımsızlaşarak kendi içsel, rasyonel mantıklarını kurmalarını ifade etmektedir. Weber’in perspektifinde rasyonalizasyon, yaşamın her alanının hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve teknik kontrol ilkelerine göre yeniden organize edilmesidir. Bu rasyonel düzenleme içinde din, artık toplumu bir bütün olarak kuşatan ve meşrulaştıran ana otorite olmaktan çıkarak, rasyonel-bürokratik sistemlerin sınırları dışına, yani bireyin öznel vicdanına veya estetik duyarlılıklar alanına itilmektedir (Weber, 1997).

Weber'in sekülerleşme analizinin merkezinde, dinin bizzat kendi içsel evrimiyle nasıl seküler bir dünya yarattığına dair çarpıcı bir paradoks yer almaktadır. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde Weber (1997), dinsel bir motivasyon olan çileci dünyevilik anlayışının, ironik bir biçimde modern kapitalizmin rasyonel yapısını nasıl doğurduğunu analiz etmektedir. Calvinist doktrinin tanrının rızasını kazanmak için dünyevi başarıyı rasyonel bir disiplinle arama öğretisi, bireyi sistemli bir çalışma, tutumluluk ve sürekli biriktirme ahlakına yöneltmektedir. Ancak bu yoğun dinsel itkiyle kurulan rasyonel ekonomik düzen, zamanla dinsel köklerinden koparak kendi başına işleyen devasa bir makineye dönüşmekte ve dinsel ahlakın yarattığı bu ekonomik ve bürokratik düzeni “demir kafes” olarak nitelendirilmektedir (Weber, 1997). Weber'e göre modernleşme deneyiminin en temel ayırt edici vasfı, toplumsal işleyişin rasyonalizasyon süreciyle kodlanmasıdır. Bu kavram, kolektif yaşamın öngörülebilir, dizgesel ve matematiksel bir hesaplanabilirlik düzleminde yeniden inşa edilmesini betimlemektedir. Bahsi geçen dönüşüm dahilinde iktisadi pratikler piyasa dinamikleriyle, hukuki yapılar pozitif normlarla, siyasal organizasyonlar ise rasyonel bürokratik aygıtlarla biçimlenmektedir. Söz konusu yapısal kayma, dinsel buyrukların toplumsal nizam üzerindeki kurucu iradesini zayıflatmakta ve inancı bireysel vicdanın sınırlarına, yani özel alana mahkûm etmektedir. Sekülerleşme dinamiği, aynı zamanda toplumsal kürelerin işlevsel bir ayrışma yoluyla birbirinden bağımsızlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Siyasetten ekonomiye, hukuktan eğitime kadar pek çok saha, aşkın değerlerden arınarak kendi özgün rasyonel iç mantıklarıyla devinmeye başlamaktadır. Böylelikle modern toplumun alt sistemleri, metafizik kabullere yaslanmak yerine teknik ve akılcı normlar tarafından yönetilen otonom kurumlara evrilmektedir (Weber, [1923] 1984:260).

Weberyen düşünce geleneğinde, özellikle Calvinist doktrinin ihtiva ettiği ahlaki öğretilerin, kapitalist zihniyetin kurumsallaşmasında ve sekülerleşme eğiliminin yerleşmesinde stratejik bir rol oynadığı görülür. Bireysel sorumluluğu, metodik çalışma disiplini ve dünyevi istikrarı yücelten Calvinist öğretinin, bir taraftan iktisadi eylemi rasyonelleştirirken diğer taraftan dinsel saikleri tedricen dünyevi ereklere eklemlemiştir (Weber, 1997: 156). Bu tablo, sekülerleşmenin sadece dine yönelik bir reddiye olmadığını, aksine kutsal değerlerin seküler alanlara tahvil edilmesiyle vuku bulduğunu kanıtlamaktadır. Weber, modernite evresinde dinin mutlak surette tasfiye edileceği yönünde indirgemeci bir iddiada bulunmamıştır. Aksine din, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan merkezi otoritesini yitirse de bireysel inanç ve metafizik arayış düzeyinde varlığını sürdürmeyi başarmaktadır. Dolayısıyla sekülerleşme, dinin ontolojik yok oluşunu değil; kamusal, siyasal

ve kurumsal nüfuzunun gerilemesini ifade etmektedir. Bu bağlamda Weber, dinin modern toplumlarda ancak bireysel mahremiyetin bir parçası olarak hayat bulabileceğini öngörmektedir (Weber, 1997: 16-18).

Weber'in rasyonalizasyon ve "dünyanın büyüünden arındırılması" üzerine kurguladığı perspektif, kırsal ve kentsel toplumsal yapılar arasındaki ontolojik dikotomiye kavramak adına eleştirel bir projeksiyon sunmaktadır. Weber, modern kentsel toplumların kurucu vasfı olarak rasyonalizasyon sürecini işaret etmekte; bu süreci ise verimlilik, matematiksel hesaplanabilirlik ve öngörülebilirlik ilkeleri üzerinden temellendirmektedir (Bonner, 1998: 172). Söz konusu dönüşüm, kırsal sahada egemen olan geleneksel, karizmatik ve metafizik otorite örüntülerinin tasfiyesine yol açarak, yerini yasal-rasyonel bir meşruiyet zemininde yükselen bürokratik mekanizmalara ve biçimsel normlar silsilesine bırakmaktadır. Weberyen perspektifte kent, toplumsal münasebetlerin gayrişahsi kriterler uyarınca tanzim edildiği, bireysel motivasyonların ise iktisadi rasyonalite ve araçsal çıkar maksimizasyonu ile güdülendiği rasyonalizasyonun mekânsal bir tezahürüdür. Kapitalist üretim biçiminin kurumsallaşması ve bürokratik örgütlenme modellerinin yaygınlık kazanması, hayatın gizemli ve dinsel veçhelerinin bilimsel-rasyonel paradigmalarla ikame edilmesine, dolayısıyla dünyanın o eski büyüğü havasını yitirmesine sebebiyet vermektedir. Weber'in kuramsal çerçevesi, geleneksel değer dizgeleri ile modern rasyonalite arasındaki yapısal gerilimi sorunsallaştırarak, kentleşmenin toplumsal organizasyon üzerindeki dönüştürücü gücüne dair analitik bir anlayış geliştirmektedir (LaPierre, 2013: 226).

Weberci sekülerleşmenin en sarsıcı ve trajik boyutu, rasyonalizasyonun yarattığı derin anlam krizi ve ontolojik boşluktur. Dünyanın büyüden arındırılması, yaşamı teknik olarak mükemmelleştirse de insanlığın doğa üzerindeki hakimiyetini artırsa da yaşamın nihai bir anlamdan yoksun kalması riskini beraberinde getirmektedir. Bilim ve rasyonalite, modern insana nasıl yaşaması gerektiğine dair üstün teknik araçlar sunarken; Niçin yaşıyoruz? veya Ölümün ve acının anlamı nedir? gibi dinsel sorulara cevap veremez (Kalberg, 2008: 326). Weber'e göre modern dünyada bilim, dinsel vahyin yerini almış ancak insana mutluluk, kurtuluş veya bütüncül bir dünya görüşü sunamamıştır. Bu durum, kentsel bireyin yaşadığı varoluşsal krizi tetikler; zira birey, her şeyi bilen ancak hiçbir şeye anlam veremeyen bir rasyonalite sarmalının içindedir. Din, bu rasyonel evren içinde ancak mistik, kardeşçe duygusallığın sığınağı olarak özel alanda veya küçük, karizmatik cemaatlerde varlığını sürdürebilir hale gelmektedir. Weber'in karamsar bir dille ifade ettiği üzere, rasyonalizasyon süreci tamamlandığında ortaya çıkan

şey ruhtan yoksun uzmanlar ve kalpten yoksun zevk düşkünleri olacaktır. Bu, sekülerleşmenin sadece dinsel bir kayıp değil, aynı zamanda modernitenin ruhsuzlaşması olduğunun bir kanıtıdır (Weber, 2012: 121). Ayrıca Weber'in (1978: 26) sekülerleşme analizinde araçsal rasyonalite ve değer rasyonalitesi arasındaki çatışma büyük bir önem taşımaktadır. Modern kentsel yaşamda araçsal rasyonalite (yani amaca ulaşmak için en verimli araçların seçilmesi) egemen hale gelmekte dinsel değerlere dayalı eylem biçimleri ise rasyonel olmayan kategorisine itilmektedir. Bu durum, dinin toplumsal eylemi motive etme gücünü elinden almaktadır. Din, artık Weber'in analiz ettiği o eski, dünyayı dönüştüren karizmatik gücünü yitirerek bunun yerine bürokratikleşmiş, kurumsallaşmış ve pazarın bir nesnesi haline gelmektedir. Kentli birey için dinsel bir eylem, artık toplumsal yapıyı kuran bir irade değil, boş zamanlarını değerlendirdiği bir hobi veya bireysel bir psikolojik rahatlama aracıdır. Weber'e göre dinin kamusal alandan bu şekilde dışlanması, modern devletin meşru şiddet tekeli elinde tutan rasyonel yapısıyla da doğrudan ilgilidir. Devlet, dinsel hukuk yerine rasyonel hukuku dayattıkça, dinin toplumsal düzenleyici işlevi yerini özel ahlak alanına bırakmaktadır (Berger, 2011: 38-39). Bu dönüşüm, kentsel mekânın her bir sokağında, her bir kamu binasında ve her bir rasyonel sözleşmede her gün yeniden üretilen bir sekülerleşme pratiğidir.

Sonuç olarak Weber için sekülerleşme, Batı tarihinin ve modernleşmenin kaçınılmaz, hatta trajik bir yazgısıdır. Bu yazgı, rasyonalizasyonun ve bürokratikleşmenin yarattığı demir kafes içinde dinsel inancın ancak marjinal bir sığınak olarak kalmasını öngörmektedir. Weber'in karamsar tablosunda din, modern kentin teknik, hukuki ve ekonomik işleyişine yön verme kabiliyetini ebediyen kaybetmiştir. Weber'in bu rasyonel determinizmi, kentsel planlama ve yönetim süreçlerinde dini neden bir değişken olmaktan çıkardığımızı anlamak için sarsılmaz bir kuramsal çerçeve sunar. Weber'in rasyonelleşmiş dünyası, teknik olarak kusursuzdur ancak metafiziksel olarak soğuk ve sessizdir. Bu sessizlik içinde din, ancak bireyin içsel fısıltılarında veya estetik deneyimlerinde kendine bir yer bulabilmektedir. Weberci sekülerleşme tezi, modern kentin dinden arındırılmış rasyonalitesini ve bu rasyonalitenin yarattığı anlam krizini tüm çıplaklığıyla ortaya koyarak, sosyoloji literatürüne büyüden arınmış bir dünya mirasını bırakmıştır (Weber, 1997: 26). Bu miras, Berger'in daha sonra çoğulculuk ve inandırıcılık yapıları üzerinden yapacağı fenomenolojik eklemler için hem bir hareket noktası hem de aşılması gereken devasa bir kuramsal engel niteliğindedir.

4. Berger'in Sekülerleşme Yaklaşımı: Fenomenolojik İnşa, Kutsal Şemsiye ve Çoğulculuk

Berger, sekülerleşme olgusunu Weber'in rasyonalizasyon tezinden tevarüs etmekle birlikte, bu süreci sosyal inşacı ve fenomenolojik bir çerçeveye oturtarak din sosyolojisinde devrimsel bir dönüşüm gerçekleştirmektedir. Berger (2011: 210) için sekülerleşme, dinin nesnel gerçeklik üzerindeki tekeli kaybetmesi ve bireyin öznel dünyasındaki inandırıcılık yapılarının sarsılması olarak tanımlanmaktadır. Berger'in kuramsal çıkış noktası, insanın dünyayı inşa eden bir varlık olduğu gerçeğidir; zira insan, biyolojik olarak tamamlanmamış bir varlık olarak içine doğduğu kaotik dünyayı anlamlı bir kozmos haline getirmek zorundadır. Din, bu inşa sürecinde en stratejik ve güçlü araçtır; çünkü o, toplumsal düzeni aşkın ve kozmik bir düzene bağlayarak meşrulaştıran kutsal bir şemsiye işlevi görmektedir. Geleneksel toplumlarda bu şemsiye, bireyin tüm yaşamını kuşatan, tartışmasız, nesnel ve verili bir gerçeklik sunmaktadır. Ancak modernite ve onun en kristalize alanı olan kentleşme, bu kutsal şemsiyenin parçalanması ve dinin ontolojik bir kesinlik sunma kabiliyetini yitirmesi sürecidir. Berger'e (2011: 33) göre sekülerleşme, sadece dinsel kurumların güç kaybetmesi (nesnel sekülerleşme) değil, aynı zamanda bireyin zihin dünyasında dinsel sembollerin gerçeklik kaybına uğramasıdır (öznel sekülerleşme).

Kentsel yaşam, Berger'in (1993: 17) analizinde bu inandırıcılık yapılarının eridiği ve modernitenin motor gücü olan çoğulculuk olgusunun egemen olduğu temel laboratuvarıdır. Berger için modern sekülerleşmenin asıl itici gücü sanılanın aksine sadece bilimsel ilerleme değil, kentsel mekânın ürettiği çoğulculuktur. Modern kent, doğası gereği heterojendir ve farklı dünya görüşlerine, inançlara ve yaşam tarzlarına sahip bireyleri fiziksel bir yakınlık ve yoğun etkileşim içinde bir arada tutmaktadır. Bu mekânsal yoğunluk, Berger'in bilişsel bulaşma olarak adlandırdığı sosyolojik süreci tetiklemektedir. Ona göre (Berger, 1993: 200-201) birey, kentsel mekânda kendi inancından tamamen farklı, hatta ona taban tabana zıt olan öteki ile sürekli temas halindedir. Bu temas, bireyin kendi dinsel hakikat iddialarının tek ve mutlak olduğuna dair sarsılmaz güvenini zedelemekte zira yan komşusunun veya iş arkadaşının farklı bir inanç sistemiyle veya inançsızlıkla istikrarlı bir yaşam sürdüğünü gözlemlemek, dini tartışılmaz kozmik hakikat mertebesinde tercih edilebilir kültürel seçenek seviyesine indirgemektedir. Bu durum, sekülerleşmenin kentsel mekân aracılığıyla bireysel zihne sızma biçimidir. Kent, bireyi Berger'in heretik/sapkın zorunluluk dediği bir duruma mahkûm etmektedir zira Yunanca *hairesis* kelimesinden türetilen bu kavram seçim yapmak anlamına gelmektedir. Geleneksel toplumda inanç bir kader iken, modern kentte kaçınılmaz bir karar meselesine dönüşmektedir.

Modern kentsel bürokrasi, teknolojik üretim süreçleri ve iş bölümü, bireyi geleneksel topluluk bağlarından kopararak onu atomize ve anonim bir varlığa dönüştürmektedir. Bu süreçte din, kamusal alanı (ekonomi, hukuk, siyaset) düzenleyen ve bütünleştiren kapsayıcı otorite olmaktan çıkarak özel alana hapsolmaktadır. Berger'e göre, kentsel birey artık iki farklı dünyada yaşamaktadır. Bunlardan biri rasyonel, teknolojik, dinsel referanslardan temizlenmiş işlevsel kamusal alanı, diğeri ise dinsel duygulanımların sığındığı, bireysel tercihe dayalı özel alanı oluşturmaktadır (Berger, 2011: 203). Bu bölünme, dinin toplumsal inandırıcılık yapısını kökten zayıflatmakta ve din artık her şeyi açıklayan kozmik bir bütünlük sunamaz hale gelmektedir. Kentli birey, Berger'in ifadesiyle evsiz bir zihin taşıyarak sürekli olarak parçalanmış gerçeklikler arasında yeni anlam dünyaları inşa etmeye çalışmaktadır. Din, bu anlam pazarında artık diğer seküler ideolojiler, kişisel gelişim öğretileri veya yaşam tarzı seçenekleriyle rekabet etmek zorundadır. Bu rekabet, dini bir kozmik otorite olmaktan çıkarıp bir tüketim nesnesi haline getirmekte ve bu da sekülerleşmenin en rafine biçimini oluşturmaktadır (Berger, Berger & Kellner, 1964).

Berger, modernitenin sekülerleştirici etkisini, dinsel kurumlar varlıklarını sürdürseler bile, bireylerin zihnindeki gerçeklik statülerinin kökten değişmesi olarak görmektedir. Bu noktada dinsel kurumlar, ayakta kalabilmek için kendilerini pazarın kurallarına göre modernize etmek, yani dünyevileşmek zorunda kalırlar ki bu da paradoksal olarak sekülerleşmeyi içeriden besleyen bir unsur olarak karşımıza çıkarmaktadır. Ancak Berger'in kuramsal mirası, 1990'lardan itibaren bizzat kendisi tarafından yapılan köklü bir revizyonla *sekülerleşmeden geri dönüş* (desecularization) tartışmalarına evrilmiştir. Berger, klasik sekülerleşme teorisyenlerinin (kendi erken dönem çalışmaları da dahil olmak üzere) büyük bir hata yaptığını kabul ederek, modernitenin dini yok etmediğini, aksine bazı durumlarda dinsel radikalizmi ve yeni dindarlık formlarını tetiklediğini savunmuştur. Bugün küresel ölçekte ve büyük metropollerde yükselen fundamentalist hareketler veya karizmatik dini akımlar, Bergerci anlamda çoğulculuğun yarattığı belirsizlik krizine verilen bir yanıt olarak görülmektedir. Birey, kentsel çoğulculuğun sunduğu seçim yapma yükünden kurtulmak için, ona mutlak kesinlik vaat eden kapalı dini yapılara sığınabilmektedir. Bu durum, sekülerleşmenin doğrusal bir süreç olmadığını, aksine kentsel modernite ile din arasında diyalektik bir gerilim ve yeniden inşa süreci olduğunu göstermektedir (Berger, 2011).

Berger'in (2011: 235) sekülerleşme analizi, Weber'in rasyonalizasyonuna anlam ve öznel boyutunu katarak, dinin modern dünyadaki konumunu bir iletişim ve algı sorunu olarak yeniden tanımlamaktadır. Kentsel mekân bu

kuramda sadece bir yerleşim birimi değil, gerçekliğin parçalandığı, kutsalın özelleştiği ve dinin bir pazar nesnesine dönüştüğü bilişsel bir arenadır. Berger için sekülerleşme, dinin toplumsal bir dayatma olmaktan çıkıp, bireyin anlam dünyasında inşa etmek veya reddetmek zorunda kaldığı bir seçenek haline gelmesidir. Bu durum, dinin toplumsal öneminin azalması olarak okunabileceği gibi, inancın daha bilinçli ve öznel bir tercihe dönüşmesi olarak da yorumlanabilmektedir. Berger'in mirası, özellikle göç ve şehirleşme süreçlerinde bireylerin dinsel aidiyetlerini nasıl müzakere ettiklerini, eski kutsal şemsiyeleri yerine nasıl yeni ve parçalı inandırıcılık yapıları kurduklarını anlamak için eşsiz bir teorik araç seti sunmaktadır. Modern kent, Bergerci anlamda bir ateizm mekânı değil, mutlak inancın yerini şüphe ve tercihin aldığı, dinin ise bu yeni zeminde ayakta kalmak için sürekli form değiştirdiği akışkan bir gerçeklik düzlemidir.

Berger, (Berger & Luckmann, 2015: 67) sekülerleşmeyi moderniteyle eşanlamlı gören klasik paradigmayı yıkararak, moderniteyi çoğulculuk ile eşitlemiştir. O, modern dünyada inançsızlık meselesiyle değil, inancın çoğulcu bir pazarda nasıl hayatta kalacağı ile ilgilenmektedir. Kentsel planlama ve toplumsal uyum süreçlerinde Berger'in bu çoğulculuk vurgusu hayati önem taşımaktadır zira kent, farklı inandırıcılık yapılarının çatışma veya uzlaşma zeminini oluşturmaktadır. Bu derinlikli yaklaşım, sekülerleşmeyi statik bir veri olmaktan çıkarıp, kentsel hayatın her gün yeniden üretilen bilişsel bir mücadelesi haline getirmektedir. Weber'in soğuk rasyonalitesine karşılık Berger, kentin gürültülü çoğulculuğunu koyarak, modern dindarlığın ve sekülerliğin sınırlarının nerede çizildiğini fenomenolojik bir ustalıkla tasvir etmektedir.

5. Weber ve Berger'in Sekülerleşme Perspektiflerinin Mukayeseli Analizi: Benzeşme ve Ayrışma Alanları

Weber ve Berger arasındaki kuramsal ilişki, sosyoloji literatüründe genellikle bir süreklilik ve tamamlayıcılık ilişkisi olarak tasvir edilse de her iki düşünürün sekülerleşmeyi tanımlama biçimleri, sürece atfettikleri nedensellik bağları ve kentsel mekâna yükledikleri anlamlar derin ontolojik farklar barındırmaktadır. Weber'in sekülerleşme tezi, makro-tarihsel bir perspektifle Batı rasyonalizminin özgünlüğüne dayalı yapısal bir dönüşümü işaret ederken (Mouzelis, 2021: 22), Berger (1993: 137) bu süreci fenomenolojik bir mikro-sosyoloji düzlemine çekerek bireyin bilişsel dünyasındaki gerçeklik kaybı üzerinden analiz etmektedir. Her iki düşünürün kesiştiği temel nokta, dinin modernitede toplumsal bir veri olma vasfını yitirdiği gerçeğidir. Ancak bu yitimin sonuçları ve kentsel mekânın bu sürece eşlik etme biçimi, iki

kuramcıda farklı sosyolojik projeksiyonlara yol açmaktadır. Weber için sekülerleşme rasyonel bir soğuma ve büyüden arınma iken, Berger için süreç bir çoğulcu kaos ve anlam pazarındaki rekabet ortamıdır.

Weber ve Berger arasındaki en temel ayrışma noktası, toplumsal gerçekliğin doğasına ve bilginin sosyolojik statüsüne dair epistemolojik kabulleridir. Weber için sekülerleşme, rasyonalizasyonun tarihsel bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan dünyanın büyüünün bozulması sürecidir ve bu süreçte rasyonellik, dinsel dünya görüşlerini saf dışı bırakan nesnel, yapısal bir güçtür (Weber, 2012: 84). Berger ise (1993: 42-43), Husserl ve Schutz'un fenomenolojik geleneğini takip ederek, gerçekliğin toplumsal inşasına odaklanmaktadır. Berger sekülerleşme ile sadece tarihsel bir olay değil, bireyin dünyayı algılama biçimindeki bilişsel bir kaymayı kastetmektedir. Weber sekülerleşmeyi kurumsal ve yapısal bir demir kafes olarak betimlerken; Berger bu kafesin içindeki bireyin inandırıcılık yapılarının nasıl parçalandığını ve bireyin bu parçalanma karşısında yaşadığı ontolojik evsizliği analiz etmektedir. Bu bağlamda Weber'in analizi daha çok sistem odaklı iken, Berger'in analizi yaşam dünyası ve öznel bilinç odaklıdır. Rasyonalizasyon ve çoğulculuk kavramları, iki düşünürün nedensellik açıklamalarındaki temel farkı ortaya koymaktadır. Weberci (1997) sekülerleşmenin ana motoru, yaşamın her alanının hesaplanabilirlik ve teknik kontrol ilkelerine göre yeniden organize edilmesi olan rasyonalizasyondur. Bu süreçte dinsel mucizeler ve gizemli güçler, rasyonel-bürokratik otorite tarafından kamusal alandan kovulmaktadır. Berger ise rasyonalizasyonun önemini kabul etmekle birlikte, modern sekülerleşmenin asıl itici gücünün çoğulculuk olduğunu savunmaktadır. Çoğulculuk, dinsel tekellerin yıkılması ve farklı dünya görüşlerinin kentsel mekânda bir arada bulunmasıyla dinin bir tercih nesnesine dönüşmesidir. Weber için sekülerleşme rasyonel bir determinizmin sonucuyken, Berger için toplumsal etkileşimin ve iletişimsel süreçlerin bir ürünüdür. Bu durum, özellikle kentsel mekân analizinde belirleyici olmaktadır zira Weber için kent, rasyonel hukukun ve bürokratik yönetimin zirve noktası iken; Berger için kent, bireyin kendi hakikatini inşa etmek zorunda kaldığı çoğulcu bir anlam pazarıdır.

Kentsel mekânın sosyolojik rolü bağlamında, her iki düşünür de kenti geleneğin çözülme ve büyüünün bozulma alanı olarak tanımlamakta ancak süreci farklı dinamiklerle açıklamaktadırlar. Weber'in kentsel analizinde şehir, rasyonel-yasal otoritenin dinsel-geleneksel otoriteyi tasfiye ettiği bir birimdir. Kentleşme, bireyi geleneksel bağlarından kopararak rasyonel hukukun ve pazar ekonomisinin emrine vermektedir. Kentin rasyonel mimarisi, ulaşım ağları ve bürokratik hiyerarşisi, dinsel referansların

dışlandığı fonksiyonel bir mekân yaratmaktadır (Weber, 2010: 52). Berger ise kenti, bireyin dinsel gerçekliğini onaylayan inandırıcılık yapılarının en hızlı sarsıldığı mekân olarak görmektedir. Kentteki heterojenlik, bireyi sürekli olarak ötekinin hakikatiyle temas halinde tutarak bilişsel bulaşma yaratmaktadır. Bu temas, inancın mutlaklığını zayıflatmakta ve dini, pazarın kurallarına tabi olan bir tüketim nesnesi haline getirmektedir. Weber’de kentli birey rasyonel bir aktör iken, Berger’de kentli birey çoklu gerçeklikler arasında karar vermeye zorlanmaktadır (Berger, 2011: 235).

Weber ve Berger arasındaki bir diğer ayrışma alanı, dinin kamusal alandaki geleceğine dair öngörüleridir. Weber (1997:4), rasyonalizasyonun geri döndürülemez bir tarihsel süreç olduğunu ve dinsel inancın modern kentsel-teknolojik yapı içinde ancak irrasyonel bir kalıntı veya kişisel duygulanım olarak kalabileceğini savunmaktadır. Weber için *demir kafes* ebedidir; modernite rasyonelleştikçe dinden arınmaktadır. Weberci çerçevede sekülerleşme, modernitenin yapısal mantığı gereği yönü ve hızı değişse bile geri döndürülemez bir olgu olarak değerlendirilmekte; din kamusal alanda toplumsal bir otorite olmaktan çıkarak bireysel düzeyde duygusal bir yönelim veya kültürel bir miras niteliğine indirgenmektedir. Buna karşılık Berger (2014: 50), kariyerinin ilerleyen aşamalarında *sekülerleşmeden geri dönüş* kavramını geliştirerek Weberci determinizmden ayrışmaktadır. Berger, modernitenin dini yok etmediğini; aksine modernitenin yarattığı anlam krizleri ve ontolojik güvensizlikler yoluyla yeni ve bazen daha radikal dindarlık biçimlerini tetiklediğini savunmaktadır. Berger’e göre kentsel çoğulculuk, inancın toplumsal statüsünü dönüştürmüş fakat inanç ihtiyacını ortadan kaldırmamıştır. Weber’in soğuk rasyonalitesine karşılık Berger, modern kentin yarattığı anlam evsizliğinin dinsel canlanmalara kapı araladığını iddia etmektedir. Dolayısıyla Berger, sekülerleşmenin yönünün tek doğrultulu olmadığını, modernitenin aynı zamanda dinsel yeniden üretime zemin hazırladığını savunan bir esneklik perspektifi geliştirmektedir.

Mukayeseli analiz yapıldığında Weberci sekülerleşme rasyonel bir teknikleşme (Bruce & Wilson, 2017) sürecidir, Bergerci (2011: 210) sekülerleşme ise çoğulcu bir iletişim sürecidir. Ancak her iki düşünür de kentsel mekânın, geleneksel kutsalın parçalandığı ana arena olduğu konusunda hemfikirdir. Bu iki kuramsal miras arasındaki gerilim, modern toplumun dinsel haritasını çizerken birbirini dışlamaktan ziyade tamamlamaktadır. Weber’in rasyonalizasyon tezi kentin iskeletini oluştururken, Berger’in çoğulculuk analizi bu iskelet içindeki anlam dolaşımını açıklamaktadır. Bugünün metropollerinde din, bir yandan Weber’in dediği gibi rasyonel sistemlerin dışına itilmekte diğer yandan

Berger'in dediği gibi çoğulcu pazarın en dinamik (ve bazen en çatışmalı) unsuru haline gelmektedir. Son olarak, her iki kuramcının anlam krizi vurgusu, kentsel sosyolojinin en can alıcı noktalarından birine işaret etmektedir. Kentsel planlama ve sosyal politikalar, Weberci rasyonalitenin dayattığı teknik soğukluk ile Bergerci çoğulculuğun yarattığı kimlik krizleri arasında bir denge kurmak zorundadır. Weber bize kentin rasyonel işleyişini, Berger (2011) ise kentin içindeki insanların ontolojik ihtiyaçlarını fısıldamaktadır. Bu iki duayen kuramcı arasındaki diyalektik etkileşim, sekülerleşme literatürünün sadece bir gerileme tezi değil, aynı zamanda modern insanın kentsel mekân içindeki anlam arayışının ve kimlik inşasının derinlikli bir analizi olduğunu göstermektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında, modern sosyolojinin iki dev ismi Weber ve Berger'in sekülerleşme teorileri, kentsel mekânın dönüştürücü gücü ve bireysel anlam dünyaları üzerindeki etkileri ekseninde kapsamlı bir mukayeseli analize tabi tutulmuştur. Makalenin başlangıcında ortaya konulan “Weber’in rasyonalizasyon odaklı sekülerleşme yaklaşımı ile Berger’in çoğulculuk ve öznel gerçeklik odaklı sekülerleşme yaklaşımı arasındaki kuramsal farklar ve benzerlikler, modern kentsel sosyolojik dönüşümü anlamada nasıl bir analiz imkânı sunmaktadır?” şeklindeki temel araştırma sorusu, çalışma boyunca her iki kuramcının ontolojik ve metodolojik hareket noktaları üzerinden yanıtlanmıştır. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular, başlangıçta öne sürülen “Weber ve Berger'in sekülerleşme yaklaşımları arasında, özellikle sürecin dinamiği ve kentsel mekânın birey üzerindeki etkisi bağlamında yapısal bir fark olduğu” yönündeki hipotezi doğrulamıştır. Weber'in makro-yapısal bir perspektifle rasyonalizasyonu geri dönülemez bir tarihsel kader ve bir demir kafes olarak nitelemesine karşılık; Berger'in süreci bilişsel bir kriz, inandırıcılık yapılarının sarsılması ve kentsel çoğulculuğun yarattığı bir seçimler evreni olarak tanımlaması, sekülerleşme literatüründeki iki farklı paradigmatik kutbu temsil etmektedir.

Weberci perspektifin sunduğu rasyonalizasyon ve dünyanın büyüünün bozulması tezi, kentsel mekânın neden dinsel referanslardan bağımsız bir biçimde, tamamen teknik, ekonomik ve bürokratik rasyonelliğe göre organize edildiğini açıklama konusunda halen eşsiz bir açıklama gücüne sahiptir. Weber'in perspektifi, modern kentin dinsel otoriteyi sadece bir inanç sorunu olarak değil, toplumsal düzeni kuran bir otorite biçimi olarak nasıl tasfiye ettiğini gözler önüne sermektedir. Kentsel yönetimin rasyonel-yasal otoriteye dayanması, kamu hizmetlerinin liyakat ve verimlilik odaklı sunulması ve

kentsel mekânın fonksiyonel bir makine gibi tasarlanması, Weber'in öngördüğü büyüden arındırılmış dünyanın en somut tezahürleridir. Ancak bu rasyonalite, makalenin teorik tartışmalarında da vurgulandığı üzere, beraberinde derin bir anlam krizini ve ontolojik boşluğu da getirmektedir. Weber'in karamsar bir dille ifade ettiği ruhtan yoksun bir dünya, modern kentsel planlamanın sadece teknik başarıya odaklanıp insanın anlam arayışını ıskaladığı noktada bugün de karşımıza çıkan temel bir sorunsaldır. Dolayısıyla Weberci miras, bize kentin rasyonel iskeletini tanıtırken, bu iskeletin neden dinsel bütünlüğü barındıramayacağını yapısal bir zorunlulukla ortaya koymaktadır. Öte yandan Berger'in fenomenolojik analizi, Weber'in bıraktığı bu yapısal boşluğu, bireyin öznel deneyimleri ve kentsel çoğulculuğun yarattığı dinamik etkileşimlerle doldurmaktadır. Berger için sekülerleşme nihai bir yok oluş değil, dinin nesnel statüsünü yitirerek öznel bir tercih nesnesine dönüşmesidir. Çalışmanın Berger eksenli analizleri göstermiştir ki; kentsel mekân, farklı inançların ve dünya görüşlerinin bir arada bulunduğu bir inandırıcılık pazarı olarak, bireyin dinsel gerçeklik üzerindeki kesinlik duygusunu sarsmakta ve onu sürekli bir bilişsel müzakereye zorlamaktadır. Bu durum, özellikle kırsalın homojen dinsel çevresinden metropolün heterojen ve anonim yapısına göç eden bireyin yaşadığı dinsel dönüşümü anlamada büyük önem arz etmektedir. Birey, kentsel çoğulculuk içinde kendi kutsal şemsiyesinin parçalandığını görmekte ve inancını artık toplumsal bir dayatma olarak değil, kişisel bir kimlik inşası olarak yeniden konumlandırmaktadır. Berger'in geç dönem çalışmalarında vurguladığı sekülerleşmeden geri dönüş tezi ise, rasyonalizasyonun yarattığı anlam krizine karşı kentsel bireyin neden bazen daha radikal veya yeni dinsel formlara yöneldiğini açıklayarak, Weber'in doğrusal sekülerleşme modeline önemli bir şerh düşmektedir.

Bu iki kuramsal yaklaşımın karşılaştırmalı sentezi, kentsel sosyoloji ve kentleşme politikaları açısından hayati teorik katkılar sunmaktadır. Çalışma, sekülerleşmenin sadece teolojik bir tartışma alanı olmadığını, aksine kentsel mekânın tasarımı, toplumsal uyum süreçleri ve bireysel aidiyet biçimleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Weber ve Berger arasındaki diyalektik ilişki, modern kenti hem rasyonel bir yönetim alanı hem de çoğulcu bir anlam arayışı mekânı olarak tanımlamamıza olanak tanımaktadır. Kentsel sekülerleşme, ne Weber'in iddia ettiği kadar mutlak bir dinden arınma sürecidir, ne de Berger'in ilk döneminde savunduğu kadar doğrusal bir gerçeklik kaybıdır. Aksine bu süreç, kentsel rasyonalitenin dayattığı zorunluluklar ile kentsel çoğulculuğun sunduğu özgürlükler ve krizler arasında sürekli yeniden inşa edilen akışkan bir durumdur. Bu bağlamda makale, literatürdeki makro-mikro ayrımını bu iki düşünür üzerinden

köprüleyerek, kentsel dindarlığın ve sekülerleşmenin çok katmanlı yapısını çözümleyen özgün bir teorik çerçeve geliştirmiştir.

Weber'in demir kafesi, modern bireyin rasyonalite, verimlilik ve bürokratik kontrol mekanizmaları arasında sıkışıp kaldığı, anlamın ise teknik hesaplanabilirliğe kurban edildiği karamsar bir son durağı tasvir etmektedir. Weber için bu süreç, dünyanın büyüünün bozulması ile paralel ilerlemektedir; artık kutsalın yerini seküler, ruhsuz ve mekanik bir düzen almaktadır. Weber'in bu determinist yaklaşımında birey, kendi yarattığı rasyonel sistemin tutsağı haline gelmekte ve kapısı dışarıdan kilitlenmiş bir hapishanenin sakini. Ancak Berger, sosyolojik analizini Weber'in bu katı rasyonalite duvarlarının çatlaklarına odaklamaktadır. Berger'e göre modernite, dinin anlamını yok etmek yerine, onu kamusal bir zorunluluktan çıkarıp öznel bir tercih alanına itmektedir. Bu durum, Weber'in kilitli kafesini aslında bireyin içeriden kapı kollarını zorlayabileceği bir seçenekler panayırına dönüştürmektedir.

Modernitenin asıl ürününün sekülerleşme değil, çoğulculuk olduğu tezi, Berger'in Weber'e en güçlü itirazıdır. Geleneksel dünyada din bir kaderdir; birey içine doğduğu inanç sistemini sorgulamadan sadece yaşamaktadır. Oysa modern ve çoğulcu toplumda birey, çok sayıda dünya görüşü ve inanç alternatifleriyle karşı karşıyadır. Bu durum Berger'in heretik zorunluluk olarak adlandırdığı süreci doğurmakta ve birey artık inanmak için seçim yapmak zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda seçim yapma şansı, Weber'in nesnel ve soğuk rasyonalitesine karşı öznenin kendi anlam dünyasını inşa edebilme kapasitesini simgelemektedir. Demir kafes yapısal bir gerçeklik olarak varlığını sürdürse de Berger'in insanı bu kafesin içinde kendi özel anlam adacıklarını kurarak bilişsel bir özerklik kazanmaktadır. Berger'in teorisi, dünyadaki mevcut dini canlılığı (Pentekostalizm, radikal hareketler veya yeni spiritüellikler) açıklama konusunda Weber'den daha esnek görünmektedir. Weber'in teorisi modern dünyayı gitgide daha seküler ve rasyonel gören çizgisel bir kader anlayışına sahipken, Berger sekülerleşmenin sadece akademi ve medya gibi belirli elit katmanlarda karşılık bulduğunu, geniş halk kitlelerinde ise dindarlığın yok olmadığını, aksine form değiştirerek güçlendiğini savunmaktadır. Modern dünyada inançlı kalmak artık kendiliğinden olan bir durum değil, seküler varsayımlara karşı yürütülen bir bilişsel direniş biçimidir. Berger'in perspektifinden bakıldığında, birey artık modernitenin pasif bir kurbanı değil, rasyonel bir evren içinde dahi aşkın olanla bağ kurabilen, anlam üreten ve bu anlamı bilinçli bir iradeyle savunan aktif bir öznedir.

Modern kent planlaması, Weberyen bir perspektifle ele alındığında genellikle verimlilik, hız ve işlevsellik odaklı teknik bir rasyonalitenin tahakkümü altında şekillenmektedir. Teknik rasyonalite, şehirleri sadece ulaşım ağları ve konut bloklarından ibaret mekanik birer yapı olarak kurgularken; bireyin ruhsal ve kültürel aidiyet kurma ihtiyacı bu süreçte çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Politika önerileri, kentlerin sadece yaşanılan yerler değil, aynı zamanda bireyin kendi değerler sistemini ve inanç dünyasını kamusal alanda temsil edebildiği anlam mekanları olmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, katı bürokratik planlama ilkelerinin esnetilmesi ve yerel kimliklerin, dini sembollerin veya kültürel çeşitliliğin kentsel dokuya uyumlu hale getirilmesi oldukça önemlidir. Modern bireyin demir kafes içinde anlamını yitirmemesi için, şehir plancılarının mühendislik verilerinin yanı sıra sosyolojik ve fenomenolojik verilere de dayanması gerekmektedir. Önerilen politikalar, kamusal alanların çoğulcu bir yapıda olması ve farklı bilişsel alanların bir arada var olabileceği esnek mekânsal düzenlemeleri içermektedir. Böylece kent, bireyi nesneleştiren bir hapishane olmaktan çıkıp, onun seçim yapma şansını ve öznel anlam üretimini destekleyen dinamik bir ekosisteme dönüşebilir.

Sonuç olarak, Weber'in demir kafesi ile Berger'in çoğulcu pazarı arasında gidip gelen modern kentsel yaşam, sekülerleşme olgusunu her gün yeniden tanımlamaktadır. Bu çalışma, iki kuramcıyı karşılaştırarak, kentsel rasyonalizasyonun yapısal sınırları ile kentsel çoğulculuğun bilişsel imkanlarını bir araya getiren bir yol haritası sunmuştur. Gelecekte yapılacak çalışmaların, bu teorik zemini kullanarak, özellikle dijitalleşen ve küreselleşen yeni kentsel mekanlardaki dinsel dönüşümleri ve post-seküler durumun ampirik yansımalarını araştırması, literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Kentler, sadece ekonomik üretimin değil, aynı zamanda anlamın üretildiği ve paylaşıldığı mekanlar olarak kaldığı sürece, Weber ve Berger'in iddiaları yol göstermeye devam edecektir. Modern kentin geleceği, rasyonel yönetimin başarısı kadar, içinde barındırdığı çoğulcu inandırıcılık yapılarına sunduğu özgürlükçü ve kapsayıcı alanın genişliği ile de ölçülecektir. Çalışma, sekülerleşme tartışmalarının son bulmadığını, aksine kentsel mekânın dinamik yapısı içinde sürekli evrildiğini belirterek, araştırmacıları ve politika yapıcıları bu karmaşık süreci anlamada daha derinlikli ve çok boyutlu bir bakış açısı geliştirmeye davet etmektedir.

KAYNAKÇA

- Berger, P. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği* (A. Coşkun, Çev.). İnsan Yayınları.
- Berger, P., & Kellner, H. (1964). Marriage and the construction of reality: An exercise in the microsociology of knowledge. *Diogenes*, 12(46), 1-24.
- Berger, P. L. (2011). *Kutsal Şemsiye & Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları* (A. Coşkun, Çev.; 4. Baskı). Rağbet Yayınları.
- Berger, P. L. (2014). “Sekülerizmin Gerilemesi”. (Ed. A. Köse). Kutsalın Dönüşü. İstanbul: Timaş. 40-59.
- Berger, P. L., Luckmann, T. (2015), Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi, Çev. M. Derviş Dereli, Heretik yay., Ankara
- Bonner, K. (1998). Reflexivity, sociology and the rural-urban distinction in Marx, Tonnies and Weber. *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie*, 35(2), 165-189. <https://doi.org/10.1111/j.1755-618X.1998.tb00227.x>
- Bruce, Steve (1999). Modernisation, Religious Diversity and Rational Choicw in Eastern Europe. *Relegion, State and Society* 27 (3-4).
- Bruce, S., & Wilson, B. R. (2017). *Seküler Toplumlarda Din 50 Yıl Sonra* (Ö. F. Darende, Çev.; 1.Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Clarke, P. B. (2012). *Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler* (1. Baskı). İmge Kitabevi.
- Dobbelaere, K. (2000). From religious sociology to sociology of religion: Towards globalisation?. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 39(4), 433-447.
- Kalberg, S. (2008). *Max Weber: Readings And Commentary On Modernity*. Blackwell Publishing.

- LaPierre, P. (2013). Max Weber and American political modernity. *Intellectual History Review*, 23(2), 225-242. <https://doi.org/10.1080/17496977.2012.725555>
- Lehmann, H. (2008). Max Weber and the dialectics of disenchantment and re-enchantment in Modern History. *Max Weber in the 21st Century: Transdisciplinarity within the Social Sciences*, 73.
- Mouzelis, N. (2021). Modernity: Religious and Ethical Perspectives. Common Ground Research Networks.
- Taylor, C. (2019). Seküler Çağ (III.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tönnies, F. (1957). Community and Society (Gemeinschaft Und Gesellschaft). 1887. Translated by Loomis, CP Michigan State University Press: Lansing, MI.
- Weber, M. (2010). Şehir (D. Martindale & G. Neuwirth, Ed.; M. Ceylan, Çev.; 9.Baskı). YarınYayıncılık.
- Weber, M. (2012). Din Sosyolojisi (L. Boyacı, Çev.; 1. Baskı). Yarın Yayınları.
- Weber, M. (1997). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (Z. Gürata, Çev.). Ayraç Yayınevi.
- Weber, M. (1947). The Theory of Social and Economic Organization. A. R. Henderson & T. Parsons (Trans.). London: William Hodge and Company Limited. Weber, M. (1978) Economy and Society, ed. Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press.
- Weber, M. [1923] 1984 General Economic History, New brunswick: Transaction Books,
- Wilson, B. R. (1966). Religion in Secular Society. Oxford University Press.

